

En este libro encontrarás textos amenos que te llevarán hacia el conocimiento de diversas formas de cultura que hay en el mundo. Es importante reconocer que al igual que otros pueblos estudian en su lengua la cultura universal, ahora tú también lo puedes hacer, pues se presenta en lengua mixteca de Guerrero.

Ini ña ndani'í ún tu'un síi nuú tutu ña kundiaka yó'o ku'un kún kundani ún ku'á nuú ka ña íyo iníí ña yúvíí. Xíniñú'u ní ndakuni ún ndí tá íyo inka ñuu ña sákua'a na xi'in tu'un mií na ña kúu iníí yó chi vxaxi ña tu'un ísávi Ñuu Kuqchi.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA

ÑA XAXA UUN

tu'un sávi • mixteco • tu'un ísávi • tu'un sávi

Libro de lecturas
Tutu tótō ka'vi yó

Leo y escribo en mi lengua
Mixteco de Guerrero

Ká'vi yu ra tíaa yu tu'un mií yu
Tu'un ísávi Ñuu Kuqchi

tu'un sávi • mixteco • tu'un ísávi • tu'un sávi • mixteco • tu'un ísávi

Mi nombre es: _____

Vivo en: _____

Mixteco de Guerrero. Módulo. MIBES 3
Libro de lecturas
se terminó de imprimir
en el mes de agosto del 2012,
en los talleres de
Impresora y Encuadernadora Progreso, S. A. de C. V.
Calz. San Lorenzo 244; 09830 México, D. F.
El tiraje consta de 1,000 ejemplares.

MEVYT
Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga

Compilación
Raúl García Cruz
Euclides Carmen Sierra
Melitón Vivar Vázquez
Ofelia Flores Rodríguez

Asesoría académica
Ángela Pérez Gómez

Revisión técnica
Liv Kony Vergara Romani

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Jorge Alberto Nava Rodríguez
Ricardo Figueroa Cisneros

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Hugo Fernández Alonso
Agustín Escamilla Viveros
Laura Sainz Olivares

Diseño y diagramación
Yeniséi Oviedo González

Diseño de portada
Jorge Guillermo Aguilar Picasso

Ilustración de portada
Cristina Niizawa Ishihara

Ilustración de interiores
Vanessa Hernández Gusmão

Leo y escribo en mi lengua. Mixteco de Guerrero. MIBES 3. Libro de lecturas. D. R. 2010 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140. 2ª reimpresión 2012.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Mixteco de Guerrero. MIBES 3. Libro de lecturas: 978-607-710-002-7

Impreso en México

Núú vaxi ikun ña ka'vi yó

Ña ká'an xq'á tutu yó'o

5

Rí tina va'a

6

Rí ndikósó xí'in na tiiin tığká

9

lin kugachi nixiyo xí'in kití ikú

10

Na xákundiaa ña kujká

12

Ña ndátú'un na xq'á iin ra lo'o ndá'vi

14

Ña ndátú'un na xq'á sa'va

16

Rí vúrru ndgkundixi rí iin ndika'a

17

lin ñuu núú kóó tığkuií

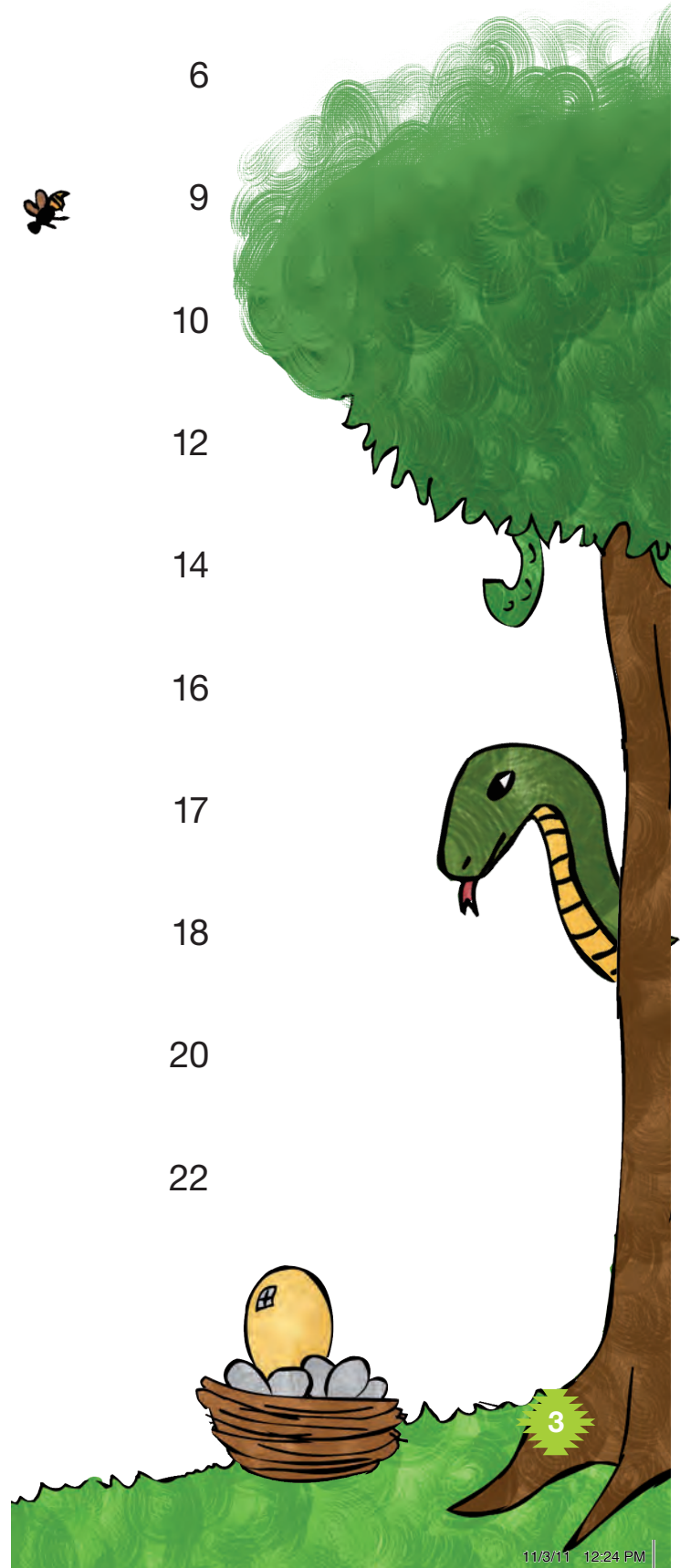
18

Rí chikii xí'in yukuui sí'i

20

lin tığa ndá'vi

22

Mií rí xá'ndiḡ chiñu nuú kití 24

lin rḡ se'e na va'á níma rḡ 26

Nḡ xíta ñuu Bremen 28

lin ñá ña'á sáchichín koó 30

Yuvḡ nuú ndíko ñḡ ndí 31

lin itún lo'o ini tixin 32

lin rḡ lo'o súxan se'e na 34

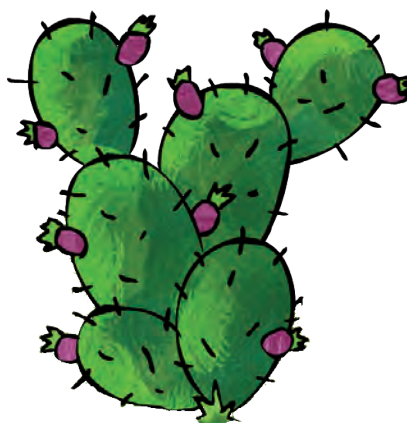
lin ndivḡ ñḡ ndáva 35

lin tí ndikósḡ káña ní ini rí 36

Rí ndivḡ'yú xí'in tixú'ḡ sí'ḡ válí 38

lin ra xitondosó ñá sí'ḡ 40

Ve'e lo'o tixó'ḡ 42

Ña ká'ḡan xḡ'á tutu yó'o

Vḡ'a ní kḡu ká'vi kún iḡu tutu tóto yó'o.
Ini tutu yó'o ndani'i kún tu'un nduvi ñḡ
kundiaka yó'o kḡ'ḡn kún kundḡni kún inka
ñḡ íyo ñuu yúvií. Xíniñú'u ní ndakuni kún ndí
ḡ inka ñuu ká'vi na xí'in tu'un mií na ñḡ
kúu inka xíña, vichin ra yó'o sákua'a kún chi
vḡxi ña tu'un ísávḡ mií yó ñuu Itia Tá'nu.

Kixáá yó ka'viyó kḡḡ'á ñḡ sí ndátú'un ḡ
ñuu yó nḡú ndóo yó, saá tu vḡxi ñḡ kúu ra
ndátú'un na ñḡ, ñḡ kúu inka ñuu xíka.

Ndátundi ná kusíí ini ún ñḡ ka'vi kún yó'o
xí'in ḡ ká'vi xí'in kún ra tḡ sáña'a yó'o,
ká'ḡn kḡ ndí xí'in ún ka'vi ún ña xí'in ḡ ve'e
ún ra inkáni lo'o kusííini ndó.

Rí tina va'a (Tu'un sándaku ini na)

Ra yó'o kú iin tía xí'in ñá sí'i ra, ra na yó'o íyo mií na ndia nuú ñuu. Ra íyo iin tina sang na va'a ní íta'an rí xí'in na ra kúndá'vi ní ini na xini na rí.

Ra kuq'an kivi kindoo na ndukún na iin yó pá'a lo'o sákua'nu ndá'vi na ña va'a ná kundéemií na.

Ra niya'a kivi na yó'o ndieé ní kúsí'ini na chi va'a ní k'i'in na xá'a kuq'an na xí'in na ve'e na. Ndia rí tina yó'o té íyo na ve'e na íyo na xí'in rí, chi rí yó'o ndia sásikirí ra ndíaa rí ña pá'a lo'o yó'o té koó na xito'o rí ndée.

lin xikuaá na yó'o kee na ke'e ndée na távi na kuñu kuxina, ra ña pá'a lo'o ndakoo na ña kixi ña chí ini ve'e ndíaa tina nindo xí'in ña.

Tá sandí'i na távi na kuñu ra ndakundee na kuxi na ra ndakuto'ni na kíta rí tina ini ve'e nuú kixi ña lo'o, ra kúsí'ini ini rí xíkó ndo'ó rí ra tí'vi ndiaa rí yu'u rí chi iin ní yu'ú rí ra kúyachin rí vaxi rí nuú na.

lín ndikun saá ra tija yó'o xáni xini ra xalá tundoló ña
 ịxa rí tina va'a yó'o ni nixíka ka ini ra uví tu'un nixalán
 ra xalá tuxii ra kini ra rí tina va'a yó'o ra xalnií ra rí
 xii'ni uní kqa.

Saá ra xínu na ndga na xito'ni na ña kuu, saá ví xini
 na ndikga tiáku va ña lo'o sásiki ña ini ndukú.

Kusií ní ini na ndgnumi na ña lo'o ra tá kuyachin na
 chí yé'e, ndani'í na rí koó chée chachi ndi'i rí kándu'ú rí.

Tá xini na ña kuu, ra kusuchí ní ini na ra ndandikó ini
 na xalá ña ịxa na xalnií na iin kití va'a ní kú mívo ra
 tija, tixalvi ní rí tina va'a kán sakáku rí ña pá'a lo'o tú
 koo rí yó'o ra xá nixii'í va ña.

Ra tija: Koó xini ra

Ra ndaki'in ña tu'un sá'án: Raúl García Cruz

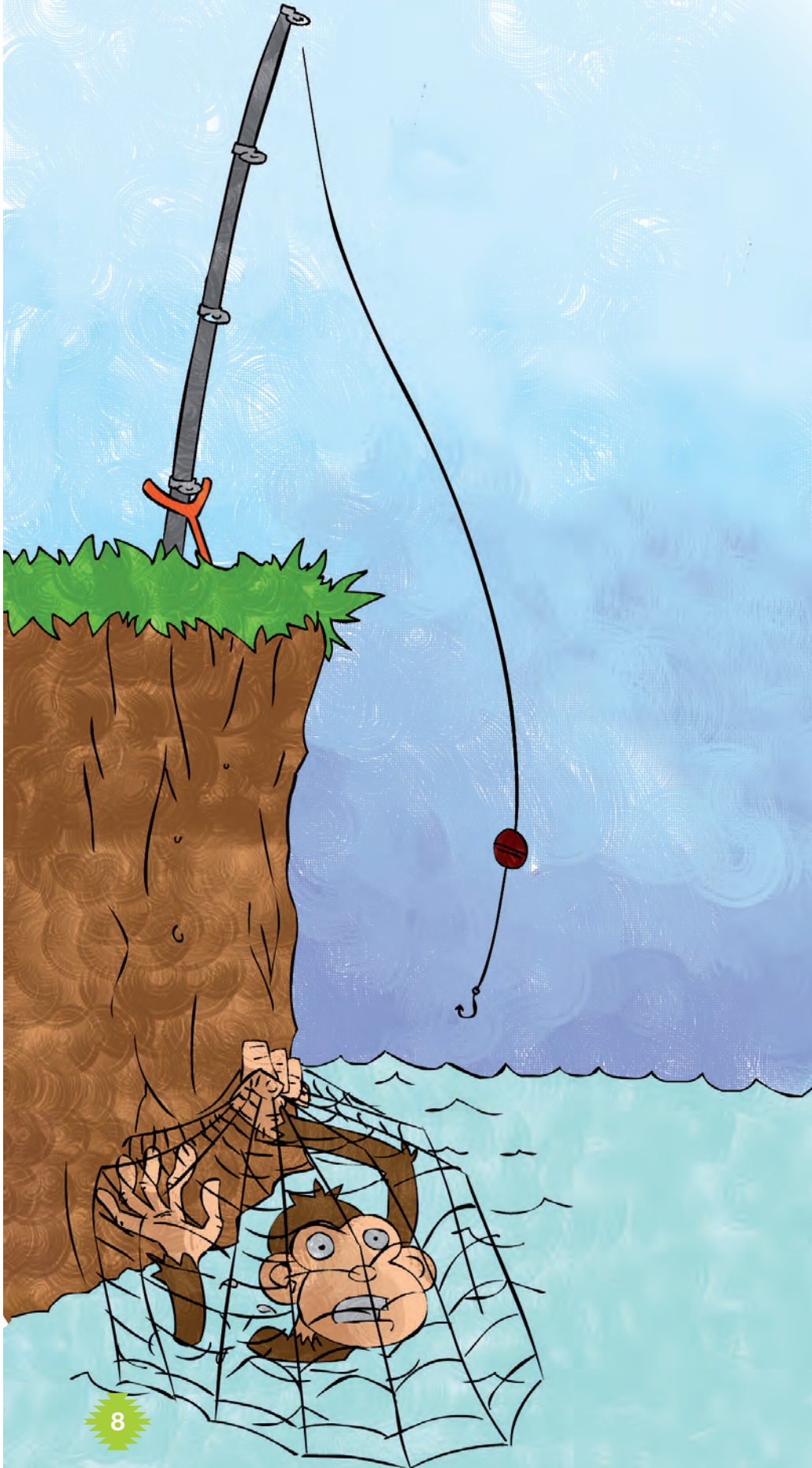
Ña ndaki'in na ini tutu tótó na ká'an

Libro de lecturas del módulo *Leo y escribo en mi lengua*. Maya,
 INEA, México, 2007.

Ká'vi yu ra tóó yu tũ'un mĩ yu. Tũ'un ísávi Ñuu Kugchi

Rí ndikósó xí'in na tíin tìaká (lin tu'un síí ndátú'un na ra sáka'a ña yó)

lin rí ndikósó kánuu rí nda'á itún súkun, ra xító'ni rí ñú'u na tìaa tíin na tìaká nìchi sákana na ñunuú na ini itia, ra xító'ni va'a rí ña íxa na.

Ra na tíin tìaká yó'o ndakoo lo'o na ñunuú kuxiká na kuq'an na kasini na. Ra ti ndikósó nuu rí nda'á itún nuú kánuu rí, ra kaxqá rí íxa rí ndi'a té íxa na tíin tìaká, chi ká'an na ndí rí yó'o ndáña'a rí ña íxa na.

Ra su rí yó'o nìkúchiñu rí ndáña'a rí ña chi nìsukun ndi'i rí ñunuú ra sálo'o ka'a rí ra kuvij rí.

Ra kachi rí saá: “Ña yó'o ndúkú míí yu. ¿Na chiñu kúnì yu tiin yu tìaká ra tǎ'an ka sákua'a yu?”

Ña yó'o sáña'a ña míí yó kǐí kǐ'vi yó xí'in iin chiñu ña xíinì yó, ni kǒó ña'a nǐ'í yó ra ndi'a ndi'i xq'á va yó.

Ra tìaa: Fernández de Lizardi

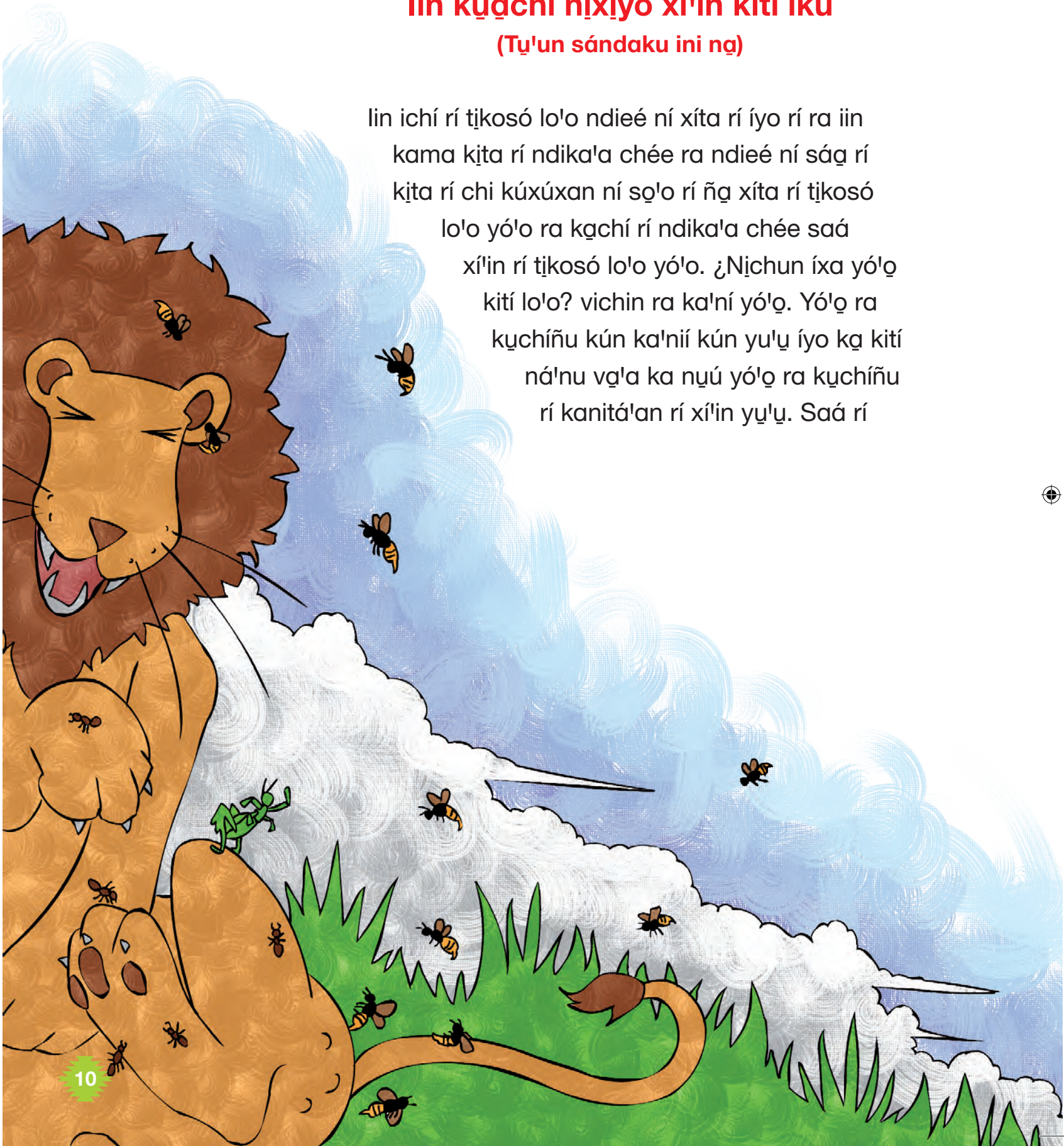
Ra ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra

Ndakaxin ra tìaa ña María Pina,
Ve'e xava'a ña Porrúa, kujya kana ña 2003,
káya ña KUNDANI NDÓ NIXA, ndiá'vi 16.

lin kuchí nixiyo xí'in kití ikú (Tu'un sándaku ini na)

lin ichí rí tĩkosó lo'o ndieé ní xíta rí íyo rí ra iin
kama kĩa rí ndika'a chée ra ndieé ní sáa rí
kĩa rí chi kúxúxan ní sọ'o rí ña xíta rí tĩkosó
lo'o yó'o ra kuchí rí ndika'a chée saá
xí'in rí tĩkosó lo'o yó'o. ¿Nichun íxa yó'o
kití lo'o? vichin ra ka'ní yó'o. Yó'o ra
kuchíñu kún ka'ní kún yu'ü íyo ka kití
ná'nu va'a ka nuú yó'o ra kuchíñu
rí kanitá'an rí xí'in yu'ü. Saá rí

ndika'a chée nįsqá ní rí kachi rí saá iin kuití xq'á yu chinúu yu sqatá ún ra sáchu'ma yu yó'o ni lo'o ndiğ yá'vi kún nuú yu. Ra rí tįkosó lo'o yó'o ndakuiin rí káchi rí saá tú kúnį kún ra kani tá'an yó. ¿Nį ké asa yó kanitá'an yó? Káchi ndika'a, rí tįkosó kachi rí saá tú kúnį kún kúá'an ndakaya ndi'i kún nğ kutá'an xí'in kún ra saá tu yu'ų ra ikú yó'o ndakutá'an yó tiagn ra kanitá'an yó, vğ'a saá koo kachi rí ndika'a chée saá kuni kún yo kú yó kuchiñu, saá kęe rí tá iin tá iin rí kuğ'an rí ndakaya tá'an rí, ndika'a yó'o ndakaya ndi'i rí kití ná'nu tá kú rí leko, kinį įkú, kuįin ra saá ndi'i ka nuú kití ná'nu saá tu rí tįkosó lo'o ndakaya ndi'i rí tá'an rí kití válí rí túvi té kú tįsún.

Inka kįj kįxaa ndi'i rí xq ndátu rí nuú kanitá'an rí, rí tįkosó lo'o kįxqá rí sandá'yų rí iin ndikí ra iin núu kuití ndakaya ndi'i tá'an rí ndika'a chée ra tá'an rí tįkosó lo'o koo rí chi nda'á itún ndósóndiaa rí ra té kįxqá kuğchi iin nįtanį ndi'i rí tįsún iin nįkati ko'ndo rí nğ mívo rí ndika'a chée rí nį kęe sq'o ña, yu'ú ña, su'má ña iin ndi'i kúú sqatá ña ra nįkundíeni ña xinu ña saá kuų ra kuchiñu va rí tįkosó lo'o xí'in nğ mívo rí nuú kití ná'nu nğ kúu mívo rí ndika'a chée.

Rğ tįaa: Koo xínį rğ
Rğ ndaki'in ñğ tu'un sá'án:
 Euclides Carmen Sierra

Ná xákundiaa ña kujká **(lin tu'un sijí ndátú'un na ra sáña'a ña yó)**

lin ra xákundiaa ní ña kujká, ndi'i ña'a va'a kúmií ra ndasa ndi'i ra ña kaa yé'e, inka ña'ñu kaa kuví mií mií sandútia ra ra ndachitá'an ra ña ra ninduxin ra ña ra ikán íyo níma ra xí'in ña.

Ndi'i kiji kug'an ra xito'ni ra ña. Saá ra xini va iin ra t́iga, ra kundaa ini ra ña ndó'o ra yó'o, xatia ra ra ndakiin ra ña kug'an xí'in ra.

Lo'o kuití ra ndjikó ra xákundiaa ní ña kujká ra koó ka ña'a ní ndani'í ra ña tase'é ra, saá ra kixaa ra xáku ra tú'un ra ixí xini ra. lin ra xika mií xini ña ndó'o

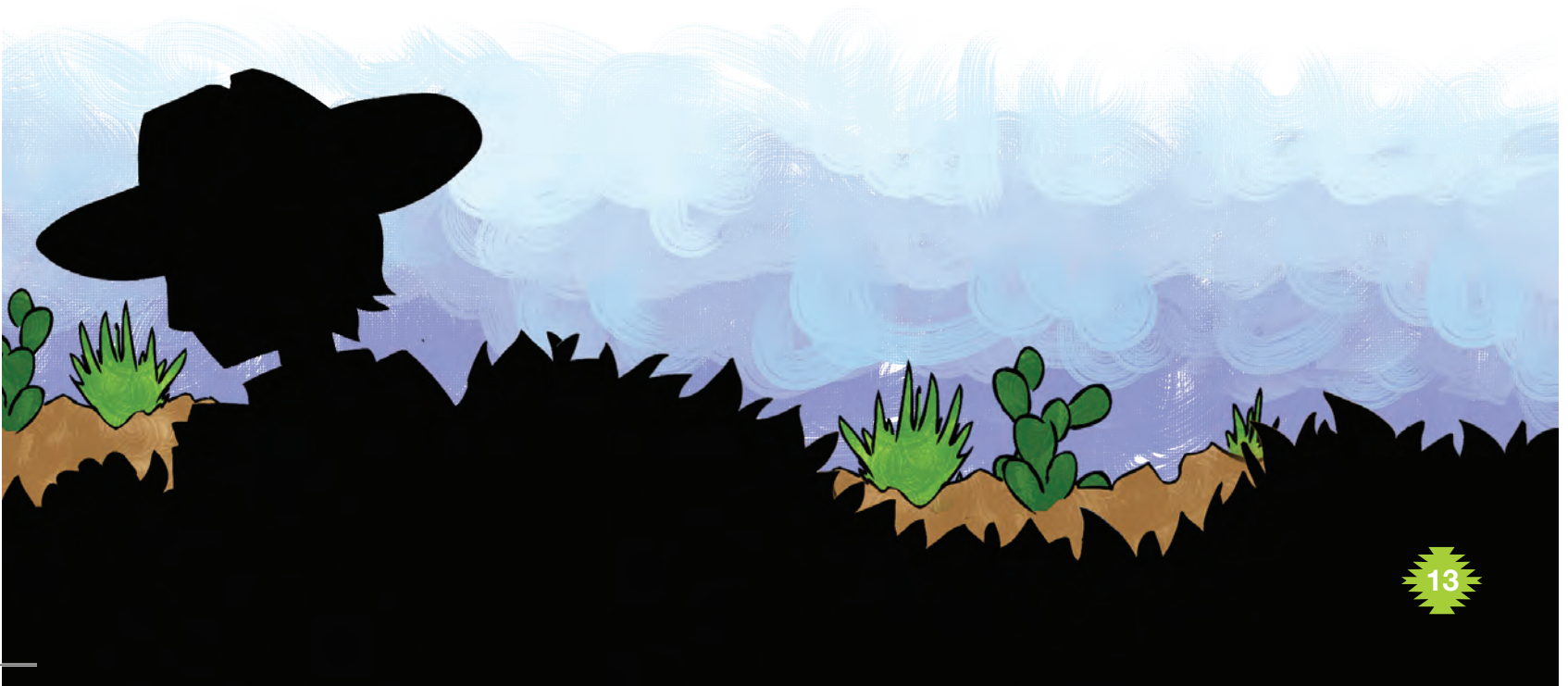

ra kúsuchí ini ra, té ndjil'i kúndaa ini ra ña ndó'o ra,
saá kachi ra xí'in ra:

—Yó'o ra tja kúsúchí ini kún, chi míí ña ndixa koó
ña'a níxikuu míí kún. Ki'in iin yuú ra tase'é kún ña nuú
xindikaq kaa yé'e ra kani xini kún kúu ña iin kaa yé'e;
ña yó'o ná kuu ña iin kaa yé'e nuú yó'o, chi ña xito
yu'u, té xindikaq se'é ña ni lo'o ña nixiniñú'u kún.

Ña yó'o sáña'a ña míí yó ni suví ña'a yó kúvi ña kij
xiniñú'u yó ña koo síi ini yó.

Ra tja: Fernández de Lizardi
Ra ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra
Ndakaxin ra tja ná María Pina,
Ve'e xava'a ña Porrúa, kujya kana ña 2003.

Ña ndátú'un na xq'á iin ra lo'o ndá'vi (Tu'un ndátú'un ña kyu xina'á)

Káchi na ndátú'un na chí Nuu Ndúva, nixiyo iin ra lo'o ndá'vi kó ivá si'í, ndiá ni ña ndikachi ndiáa ra, ra iin kivi xani ini ra ku'un ra ka'vi ra iin ñuu ká'nu, ra yó'o nixqa ra nini'í ra iin ve'e sutu niki'vi ra ra yó'o chindieé tá'an ra xí'in ra niki'vi ra ká'vira, xini ra ka'an ra tu'un

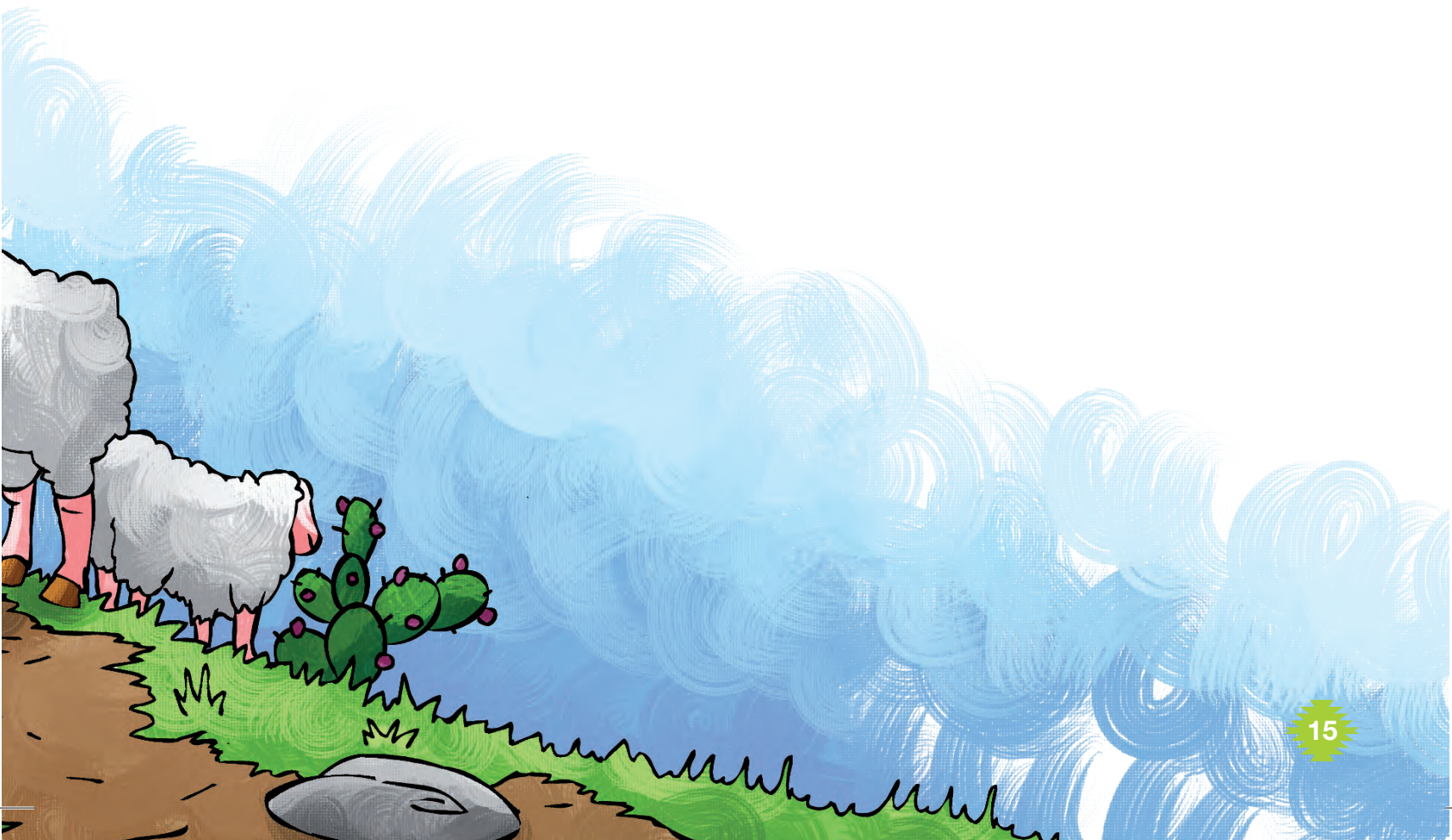

sá'án, su iin tjaq va'a xikuu ra, xq'nu ra sqkúá'a ra
nixaq ra xiká'an ra xq'á ndiayú kumií na, nixaq
ra xikuu ra ra chíñu ñuu ko'yó, ra kindoo na nika'yu
na kuu xq'á ra ña kú ra iin itaniñu va'a na kuqí ñuu
ndá'vi ña Ñuu Ko'yó, ndi'i yó ra va'a kundikun yó ra,
vará ndaq kú yó na ñuu ndá'vi kuvi va kita xiyó yó
xí'in ña xáni ini yó.

Ra lo'o yó'o chinúu ra iin itaniñu ká'nu ní nuú yó
ña kundikun yó ña tíakú yó, ra ra lo'o yó'o kú Venito
Kuáres, saá ndátú'un na ña kuu.

Ra ndátú'un ra tjaq ra ña: Lorenzo Torres Ortiz
Ra ndaki'in ña tu'un sá'án: Euclides Carmen Sierra

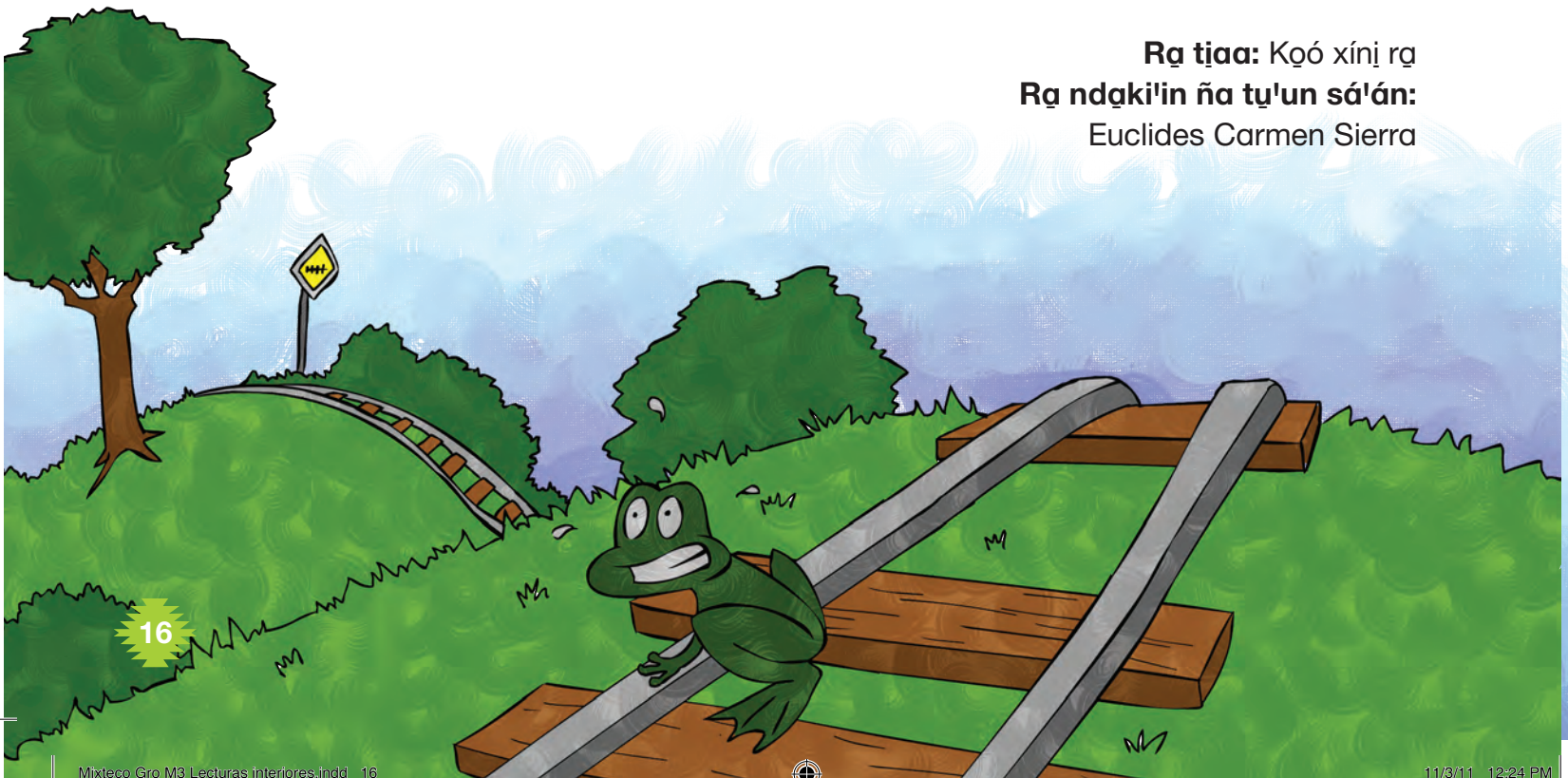

Ña ndátú'un na xq'á sa'va (Tu'un sándaku ini na)

Ña ndátú'un na chí ñuu yu iin táta yatá xíkandosó
ra tá ñuu tá ñuu ndúkún ra chiñu ra rā yó'o koó
xu'ún ra ndaa ra tún káñu'u tá'an ra ku'ún rā xí'in nú,
xq'á ña yó'o va'a ka xíka xq'á ra yu'ú ichí nuú yá'a
nú, ra iin kama kuití xini rā iin ri sáva ndáva rí kuq'an
rí mí mǎ'ñú ichí nuú yá'a tún ñu'u tá'an, ra iin kama
xq n̄t̄u'ví nú ndá'yū ra ndá'yū nú vaxi nú ña ná koo
xiyo ndi'i ña tiáku ichí nuú ya'a nú, ra rí sa'va yó'o
xq kúxiyo rí kuq'an rí, ra iin kama kuití ndikósóma
rí xító'ni rí sumá rí ra iin saá n̄yq'a tún ñu'u tá'an ra
ndañu'ú xini rí. Ra ikán k̄indóo rí n̄ixi'i rí.

Ña ndátú'un na yó'o sáña'a ña mií yó ná ndoñú'u
xini yó ndikósóma yó koto'ni yó ña xq ndakoo yó
chí sqtá.

Ra t̄iaa: Koó xini rā
Ra ndaki'in ña tu'un sá'an:
Euclides Carmen Sierra

Rí vúrru ndakundixi rí iín ndika'a (lin tu'un síj ndátú'un na ra sáña'a ña yó)

lin rí vúrru ndakí'in nūú ndika'a ndakundixi rí iín rí ra
xíka rí iníí ñuu sáyuví rí inka kití.

lin ichí ndani'í tá'an rí xí'in yūkuii síj ra kúnj rí sáyuví
ña'á tu rí yó'o, ra su rí yó'o xā yāchī xīniso'o rí tachi rí
saá kachi rí:

—jNdixa, kuchiñu kún sáyuví kún yū'u tú nixíniso'oyu
ndá'yū kún!

Saá kúu xí'in nā yuvií nā nīsákua'a ra kúnj nā ka'an
tíayú na, ra tu'un ñā ká'an nā sándakava ña'á ña.

Rā tīaa ña: Fernández de Lizardi
Rā ndakí'in ña: Euclides Carmen Sierra
Ndakaxin ra tīaa ña María Pina,
Ve'e xāva'a ña Porrúa, kujyā kana ña 2003,
káya ñā KUNDANI NDÓ NIXA, ndiá'vi 16.

lin ñuu nuú koó tįąkuįí (Tu'un sándaku ini na)

Íyó yachin uvi ñuu iin ña kán íyo ví'i ní tįąkuįí ra inka ña koó mií ví tįąkuįí kuniñú'u na yuví ni rá ko'o kití, ra saá ñuu nuú koó tįąkuįí yó'o íyo iin ña ña'á nįtándą'á ña ra ña yó'o nįxiyo ña xí'in iin tįna chée ra kaku iin tįga lo'o se'e ña ra ní'i ña nuú tįna, ra ivá ña ña'á yó'o nįkúnį rą kuni rą ña lo'o se'e ña chi nuú tįna ní'i ña, ña lo'o yó'o kundasí nuú na ñuu xini na ña saá tu na ve'e si'í ña, xą'á ña yó'o rą lo'o yó'o kée ra kuą'an rą ikú ndíkąą rą ra iin ichí xini rą uvi ti ndikósọ ndatú'un tá'an rí ndósọ rí nuú itún ra káchi rí saá: “Nąyuví na ñuu kán ndieé ní ndó'o ini na chi koó tįąkuįí ñuu na, ra tú ná ndoni'i na yuú ká'nu ña ndú'u xini ñuu ikán ndani'í na tįąkuįí.”

Té ndi'i xini sọ'o ra ña yó'o ndąki'in ra kuąnu'ú rą ñuu íyó ra, ra na ñuu yó'o kįxáa na ndákąya na ndátú'un tá'an na ndía chí kixi tįąkuįí chi ni kųví ndani'í na rá, tuku kẹe ra lo'o yó'o kuą'an ra ikú ra tuku ndani'í ra tí ndikósọ ndósọ rí nda'á iin itún ndatú'un rí suvi ni tuku

xa'á tiakuií, ra lo'o yó'o xínu ra ndikó ra kachi ra saá
xí'in na ñuu, ni ké taxi ndó nda'á yu ra ka'an yu xí'in
ndó nuú íyo tiakuií, ra na ñuu yó'o kachi na saá
taxi ndi xu'un, sindikí, á ndiá ka ña kúni mií kún kachi
na xí'in ra ra kusíí ní ini ra.

Nika'an ra xí'in na ná ndatú'un na xí'in na yuví na
ndée chí nuú índu'ú yuú ká'nu ná sákutia'a na ve'e
na xí'in ña'a chi mí ikán kú ña ya'a itia ká'nu, ra na
yuví nikanáxa ña'á na, kachi na saá ni ké sa kúvi
ra lo'o nuú tina ña'a tavá ra tiakuií yó'o xa kixi sava
ka na ndíchi va'a ka ndúkún na rá ra kuví ndani'í na
rá ndu'u xa kuvun ndi kusun va ndu, ndakundieé ra
ndatú'un ra xí'in ndi'i na, saá kee ra ku'a'an ra xí'in
na yuvií nuú índu'ú yuú chée, saá xq'ndia ra chiñu ná
sákutia'a na yuú ché'e yó'o, tá sákutia'a na yuú iin
nini'í ni kikoyo tiakuií nduu ra iin itia ká'nu ra kili'ndi'i
rá ve'e na ni xín kandíxa na nixi'í ndi'i na, na ñuu yó'o
kusíí ní ini na ndataxi na xu'un, ndi'i nuú sindikí ra
nixaa ra kukuviká ní ra, nixa'an yaa tivi na nixiyo vikó
nuú ra, té kundaa ini ña táta xij ra ndakanda ní ini ña
xínu ña nixa'an ña ndakuni tá'an ra ña kú se'e ñani
ña'á ra, saá ndi'i ña ndatú'un na.

Ra tiaa: Koó xini ra

Nindatú'un ra táta:

Ricardo Sierra Solano

Ra ndaki'in ña tu'un sá'an:

Euclides Carmen Sierra

Rí chikii xí'in yukuui sí'í (lin tu'un sí'í ndátú'un na ra sáña'a ña yó)

Rí chikii xíta rí kánuu rí nda'á iin itún súkun. lin yukuui kúní rí kaxí ña'á rí, ra saá xani ini rí sandá'vi ña'á rí:

Ra saá xikundichi rí nuú chikii, ra nika'an va'a rí xq'a
 rí ña nduvi ní tachi rí ra nika'an rí xí'in rí ná nuu rí
 nda'a itún ikán chi kúnj rí kuniy yachin ña'a rí ndiá kití
 kú rí nduvi ní tachi.

Rí chikii kundaa ini rí íxandíchi rí xí'in rí, rí chikii yó'o
 kitú'un rí iin iku nda'a itún ra sakaná rí ña vaxi ña chí
 ñu'ú, ra rí yukuii ka'an rí saá ndí chikii kú rí ndakava
 iin xínu rí ndatiin rí ña.

—Nikúchiñu kún kumári —kachi rí chikii, xani ini kún
 ña nuu yu, ra yu'u kandíxa yu yukuii tíatán niní xini yu
 iin ndixin chikii yu'ú iin ndó.

Ña yó'o sáña'a ña yó, tundo'ó ndó'o inka na saku'a
 ña yó ña tía va'a xiní kondíaa yó mií yó.

Ra tía: Fernández de Lizardi
Ra ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra
 Ndakaxin ra tía ña María Pina,
 Ve'e xava'a ña Porrúa, kuyga kana ña 2003,
 káya ña KUNDANI NDÓ NIXA, ndiá'vi 16.

lin t̥iqa ndá'vi (Tu'un sándaku ini na)

lin ichí n̥ixiyo iin t̥iqa ndá'vi ní n̥ixiyo ra ni koó ña kuxi ra
ni kundixi ra ra n̥ixiyo ra iin ve'e lá'la lo'o ra iin k̥í n̥ixaa
kumpári ra nuú ra.

—Kumpári ndátú'un na ndí x̥iní ikú chée káa íyo ní
xu'ún —kachi ra.

—¿Á ndixa kú yó'o, kumpári? —káchi ra x̥í'in tá'an ra.

—Ndixa nú kumpári saá káchi na —kú ra chíkaa ra s̥iki.

—Saá kachi ña táta ndá'vi iin k̥í ra ku'un yu koto'ni yu
ra ndukú yu xu'ún.

Saá kuu ra sandaá ra tiayu urru lo'o sana
ra k̥í'in ra ku'a'an ra ndandukún ra
xu'ún ikú ikán. lin n̥ik'a'an ndáku ra
x̥í'in tá'an ra chi ndixa kú ña ku'a'á ní
xu'ún ndani'í ra iin yav̥i suvi ikú ikán,
ra sakutú ra kóxta ra x̥í'in xu'ún ra ndikó

ra nd̥ixaa r̥a, ra té k̥ixaa r̥a x̥a nd̥atu ñá sí'li r̥a, saá ra
x̥ini va r̥a kumpári r̥a ñ̥a v̥a'a ní k̥ee ra k̥ixi ra.

—¿Á k̥ee v̥a'a lo'o kún, kumpári? —káchi r̥a
n̥indak̥at̥u'ún ña'a ra.

—Uun, v̥a'a va k̥ee yu, tú x̥a kún̥i kún v̥a'a ku'̥un mí nuú
n̥ik̥a'̥an kún x̥í'in yu ikán nd̥ani'í ní yu xu'̥ún —k̥achi r̥a
ndakuiin ra.

—Táka'án kuití ku'̥un yu, v̥a ni x̥a ku̥á ní káchi r̥a.

S̥and̥á ra tiay̥u urru s̥an̥a r̥a k̥ee ra ku̥a'̥an ra, n̥ix̥aa
ra ikú ikán koó ñ̥a'a ní nd̥ani'í ra, ñ̥a nd̥ani'í ra kú s̥i'v̥i
y̥u'v̥i, s̥i'v̥i kití ra n̥is̥á ní ini ra k̥i'̥in ra s̥ak̥utú ra kóxtá
ra s̥ak̥uisó ra urru ra k̥ixaa ra ve'e kumpári r̥a té x̥a
ñ̥uú, ra kána ra káchi r̥a saá nd̥ichi ra chí s̥at̥a ve'e lá'la
lo'o ña táta ndá'vi yó'o.

—¿K̥ixaa ku̥a'̥a xu'̥ún x̥í'in yu nd̥aki'̥in kún ña! —káchi r̥a.

Ra kó'ni ra kóxtá s̥i'v̥i s̥at̥a ve'e ña ra té kóyo ña ra iin
káxán kú kóyo xu'̥ún, ta r̥a t̥iqa ikán ni n̥ik̥únd̥a ini r̥a
kú ña xu'̥ún ra nd̥aki'̥in ra ku̥a'̥an r̥a, chi xu'̥ún ikán s̥u'v̥i
kúenda r̥a kuu ña, kúenda r̥a táta nd̥a'v̥i ikán va kú ña.

R̥a t̥iqa: Koó x̥ini r̥a
R̥a nd̥aki'̥in ña tu'un s̥a'án:
Euclides Carmen Sierra

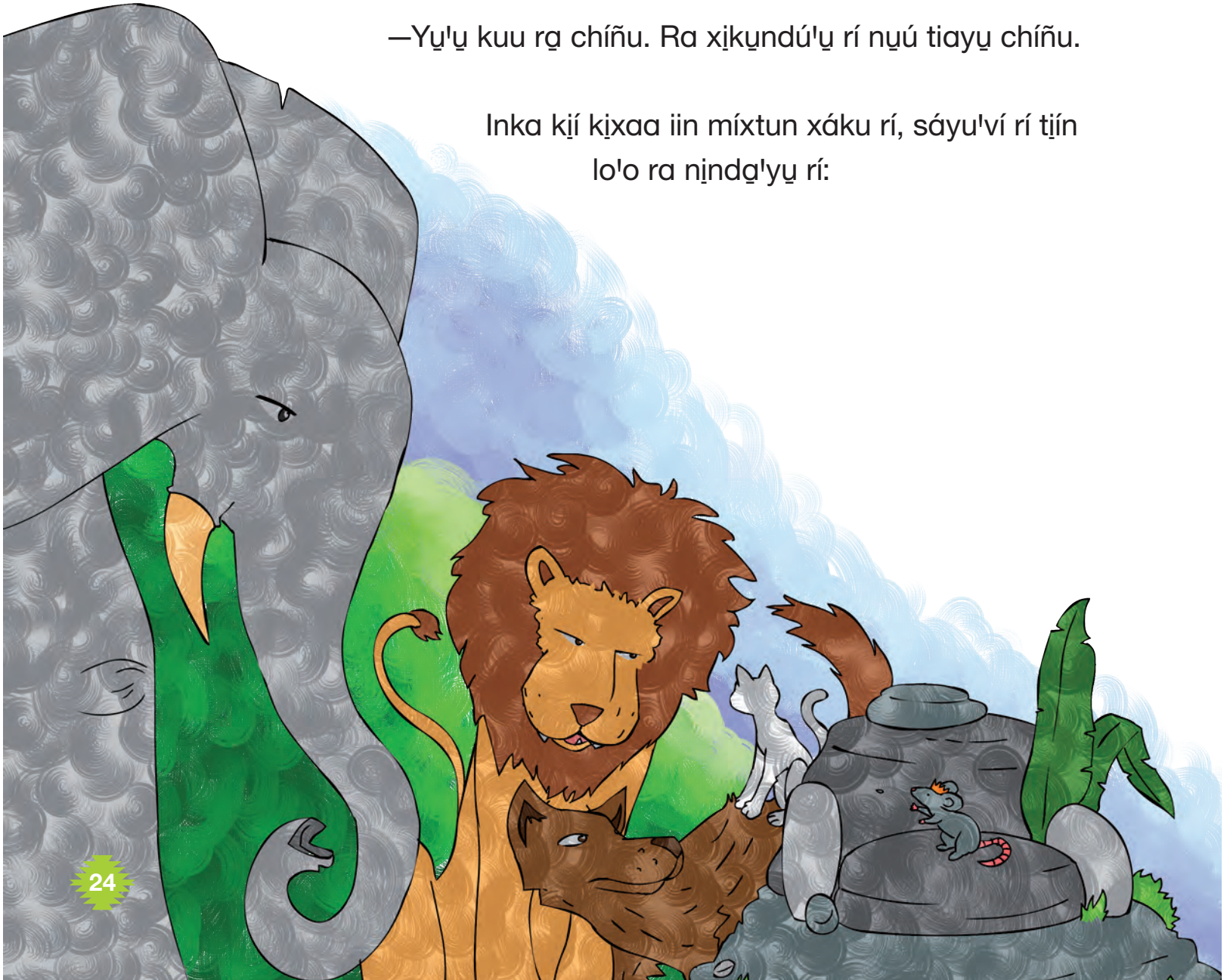
Mií rí xá'ndiḡ chiñu nuú kití (Tu'un sándaku ini na)

lin ma'ñú ikú kó'ḡ íyo iin ve'e ká'nu ra ma'ñú ñḡ ve'e
yó'ḡ íyo iin tiayḡ chíñu, tú ndiá rí kuchiñu rí kundú'ḡ rí
uñi kíj nuú tiayḡ chíñu kuvi kuu rí tí xá'ndiḡ chiñu nuú
té kúndi'i kití.

lin kíj kixaa rí tijn ra káchi rí saá:

—Yu'ḡ kuu ra chíñu. Ra xikundú'ḡ rí nuú tiayḡ chíñu.

Inka kíj kixaa iin míxtun xáku rí, sáyuví rí tijn
lo'ḡ ra ninda'yḡ rí:

—Yu'u kú ra chíñu —ra xíkúndú'u rí nuú tiayú chíñu.

Inka tu kíí kixaa rí ndika'a ndá'yú iyo rí, ra sayú'vì rí tina ra nindá'yú rí:

—Yu'u kuu rā chíñu —ra ndakandú'u rí nuú tiayú chíñu.

Inka tu kíí kixaa iin so'o mpa'la ndá'yú rí sáyú'ví rí tí ndika'a káchi rí saá:

—Yu'u kuu rā chíñu ra xíkúndú'u rí nuú tiayú chíñu.

lin kama ndikó tijn lo'o kixaa rí ndieé va'a xaku rí ra sayú'vì rí so'o mpa'la, ra ɯnì kíí xindú'u rí nuú tiayú chíñu.

Ra saá kixaa ndi'i kití ra ndákandq ni ini rí ñq sɔndakú ní ini rí tijn lo'o ra saá kú ña taxi rí chíñu nda'á rí yó'o ñq kuu rí tí xá'ndíq chíñu nuú ndi'i kití.

Ng tja: Laura V. González Guerrero,
Elia del Carmen Morales García, Ana Rosa Díaz Aguilar, María
Esther Salgado Hernández ra Gregorio Hernández Zamora,

Kana ña ichí kumí, 2007,
Tutu tótó ká'vi na ñq ká'vi na ndíq tutún, SEP.
Tɯ'un sá'án ñq ká'vi na kuyq nuú.

Rq ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra

lin ra se'e na va'á nímą ra (Tu'un sándaku ini na)

Saá ndátú'un na iin ve'e na íyo iin ra lo'o se'e na ra ni xijn ra kandíxa ra na ivá si'í ra, té ká'gan ivá ra xí'in ra ra lo'o ná ku'un yó xq'á tutún, ra yó'o ni xijn ra ku'un ra kíndoo ra ve'e ndisaá ichí, ra saá kú xq'nu ra nduu ra ra ndivq'a kixaa ra xákú'íná ra ñq'a na yuvií, xini siji ra sachíñu ra.

lin kijí sandaá ra tiayū urru ra nika'ān ra xí'in ivá ra
vichin ku'un yó xā'á tutún ndiā ikú ikán, ra ivá ra
kandixá ña'á ra ra kee na kuā'ān nā ra té nixaa nā
ikán ra lo'o yó'o kixāá ra ká'an kuāchi ra xí'in ivá ra
káchi ra saá nikúchiñu kún vií sáñg'a kún
yu'u, koó iin tu'un va'a nika'ān kún xí'in yu á vá'a
ndieé nixiyo ini kún xí'in yu ra kandixa yu ñā ka'ān
kún xí'in yu ra vichin so'o kú ñā íyo yu vaá'a íyo
nima yu.

Ra saá tjin ra ivá ra xā'ní ña'á ra ikú ikán, ra ndikó ra
ndixaa ra ve'e ra, si'í ra nindatū'uún ña'á ñá ndiá chí
kuā'ān ivá kún, ndiá nindoo ra, ra yó'o ndakuiin ra
kachi ra saá: satá ndíkūn ra vaxi ra, saá kuu niya'a
nduví ndiā inka kijí tuku nindatū'uún ña'á si'í ra kachi
ra saá xini ra ndiá chí kuā'ān ivá ra saá kú ra kee ñá
nána si'í ra kuā'ān ñá ndandukún ñá íí ñá ra ndani'í
ñá ra xā nixi'í ra kándu'ú ra. Saá ndátú'un na ñā kuu.

Ra tja: Koó xini ra
Ra ndaki'in ña tu'un sá'an:
Euclides Carmen Sierra

Ná xíta ñuu Bremen **(Tu'un sándaku ini ná)**

lin nuú yachin ña ñuu Bremen nixiyo iin vúrru. Ra xá kuyatá ní rí ra kuyí ká sachúun rí. Ra vúrru yó'o xani xini rí nduvi ní xíta rí ra kuvi ndakutá'an rí xí'in inka rí ra kata rí. Ra rí vúrru yó'o ndakutá'an rí xí'in iin tina yatá ra ndá'vi káa rí, chi ná xito'o rí tavaá na rí ve'e rí, ra kachi rí saá:

—Yó'o ra nduvi ní xíta kún. ¡Ná kuyun yó ñuu Bremen ra kutá'an yó kata yó!

Rí vúrru xí'in tina ndakutá'an rí xí'in iin míxtun yatá ra ndá'vi káa rí chi kuyí ká tiin rí tjin ra ná xito'o rí tavaá na rí ve'e. Ra rí vúrru kachi rí saá xí'in rí:

—Yó'o ra nduvi ní xíta kún ¡Ná kuyun yó ñuu Bremen ra kutá'an yó kata yó!

Rí vúrru, tina xí'in míxtun ndakutá'an rí xí'in iin chele yatá ra ndá'vi kúni rí, chi ná xito'o rí kúni ná sava'a ná ndiqyú kuxi na. Rí vúrru kachi rí saá:

—¡Ná kuyun yó ñuu Bremen ra kutá'an yó kata yó! Ra té nixga ñuu Bremen ndi'i rí xini rí iin ve'e ra túun ñu'u.

Rí vúrru kqchi rí saá:

—¿Níxa túvi ndó tú ná kata yó? Sana ní taxi na kuxi yó.

Ra su ini ve'e yó'o ñú'u ɯɲi nq kɯi'ná. Rí tɪna ndqa rí sɔ́tá vúrru, rí míxtun ndqa sɔ́tá tɪna, ra rí chele ndqa sɔ́tá míxtun. Ra kq'vi rí ndɪɔ ɯɲi rɔ kɪxɔ́á rí xíta rí. Nq kɯi'ná nɪyɯ'ví nq chi ndasí ní xíta rí, ra kq̃e na xɪnu na kɯɔ'ɔn nq.

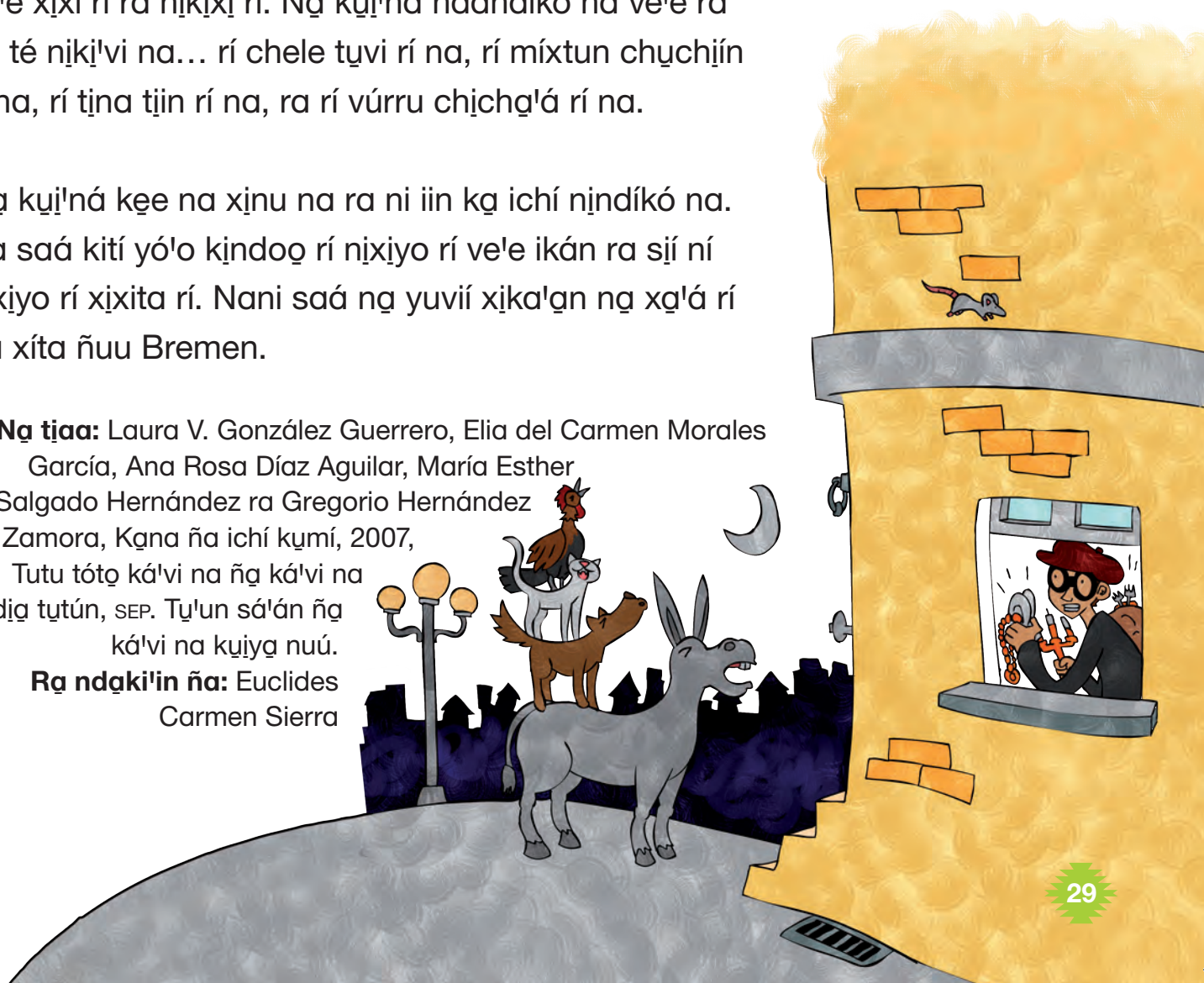
Saá nɪkɪ'vi vúrru, tɪna, míxtun xí'in chele nɪkɪ'vi rí ini ve'e xɪxi rí ra nɪkɪxɪ rí. Nq kɯi'ná ndandikó na ve'e ra su té nɪkɪ'vi na... rí chele tɯvi rí na, rí míxtun chɯchiɪn rí na, rí tɪna tɪin rí na, ra rí vúrru chɪchɔ'á rí na.

Nq kɯi'ná kq̃e na xɪnu na ra ni iin kq̃ ichí nɪndíkó na. Ra saá kití yó'o kɪndoɔ rí nɪxiyo rí ve'e ikán ra sɪj ní nɪxiyo rí xɪxita rí. Nani saá nq yuvií xɪka'ɔn nq xɔ'á rí nq xíta ñuu Bremen.

Nq tɪaa: Laura V. González Guerrero, Elia del Carmen Morales García, Ana Rosa Díaz Aguilar, María Esther Salgado Hernández ra Gregorio Hernández Zamora, Kana ña ichí kumí, 2007,

Tutu tótɔ ká'vi na ñq ká'vi na ndɪɔ tɯtún, SEP. Tɯ'un sá'án ñq ká'vi na kɯiɔ nuú.

Rq ndqki'in ña: Euclides Carmen Sierra

lin ñá ña'á sáchichín koó (Tu'un sándaku ini na)

Ndátu'un na iin táta xí'lin ñá sí'li ra nìxiyo na ikú ra nìxiyo iin pá'a leé se'e na ra na yó'o ra kúñaá ní na ra té ñuú kixi va'a na ra na íyo yachin xí'lin na xini so'o na ña xáku ní ña lo'o ndisaá ñuú ra té túvi ká'lan na xí'lin ñá nána yó'o á taxí ñá chíchín ña lo'o chi ndisaá ñuú xáku ní ña ra ñá yó'o káchi ñá saá táxi va yu chíchín ña iin saá ndiá túvi, ra su ña lo'o yó'o ndieé ní kúé'e ña xí'lin ña ndundu'ú ña, saá ra táta íí ñá káchi ra saá koto naní ra yo kú ña kúu nichiñu ká'lan na xáku ní ña lo'o ndisaá ñuú, ra k'i'lin ra ichi ra xí'lin va'a ndaku'ú ra ña ra kixáa ra xítongní ra té ñuú ra kama ndakoto'ni ra ikán vaxi iin koó chée ra nìkì'vi rí ini ve'e ra ñá sí'li ra xá kixi ñá ra kixáa chíchín rí ndosó ñá ra su'má rí chíkaa rí yu'ú ña pá'a lo'o, ra té xini ra táta yó'o nìsáa ní ra k'i'lin ra ichi ra va'a ka xá'nií ra rí koó chée ra té sákuqáchi ra rí ra yaxií rí ndosó ñá nána ndiá saá kyu ra iin núu nìxi'li ñá, saá ndátu'un na ña kyu.

Ra tiaa: Koó xini ra

Ra ndaki'lin ña tu'un sá'an:

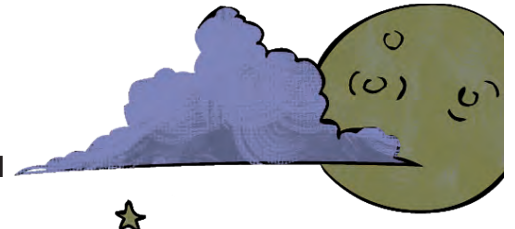
Euclides Carmen Sierra

Yuví nuú ndíko ña ndíí (Tụ'un sándaku ini na)

Saá káchi na ndátú'un na yuvií Itia Tá'nu yachin ikán íyo iin yuvi naní ña “Yuví nuú ndíko ña ndíí”. Saá naní ña chi yó'o kándulú iin yuú ká'nu tiko'ndo ra ma'ñú ini ña íyo iin yavi lo'o ra tákaa yosó káa ña ra íyo ndíasa ña ra káchi na saá yó'o ndíko ña ndíí ra iin ña'ñu xiín ña yó'o íyo ka uvi ka yuú tiko'ndo iin ña ká'nu ra iin ña lo'o ra tá iin tá iin ña yó'o íyo yavi valí iníí xiín ña á xataña yuú chée ra saá tu yuú lo'o. Saá káchi na ndátú'un na Itia Tá'nu, yavi valí yó'o ká'an ña xalá tá iin tá iin na yuvií na xa nixilí ra tá kú yavi valí ña xalá kúni ña inka uvi yuú yó'o kúni kachi ña ndí xa númí kuvi inka ña yuvií, saá ká'an na xalá yuú chée, saá tu yuú lo'o, sijn ké yavi valí yó'o ká'an ña xalá na valí ra yavi yó'o xavá'a ña'á ña ndíí té kúni ña kú'un iin na yuvií ká'nu á na lo'o xí'in ña, saa ndátú'un na Itia Tá'nu.

Ra tíaa: Koó xini ra
Ra ndaki'in ña tụ'un sá'an:
Euclides Carmen Sierra

lin itún lo'o ini tixin (Tu'un sándaku ini na)

lin kiji ra Milio ti'vi ra nduchí íli, ra silí ra nika'lan ñá xí'in
ra, ti'vi ka ún nduchí ñaá:

—¿Níchun? Níndakatú'un ra Milio, saá chi té nixiyo
lo'o yu xítan yu nika'lan ñá xí'in yu tú ná kokó kún
nduchí íli ra kuvi kua'un iin itún lo'o ini kún.

Ra Milio ni íxa ndieé ra xq'á ña nika'lan silí ra xí'in ra
ndakundieé ra sasíki ra, ká'an ra saá ndí iin ña xáni
xini mií na kú ña, ni xani ini ra kokó ra iin nduchí. Sij
iin kani lo'o ra Milio kua'lan ra kusun ra ra ndaka'an
ra xq'á ña nika'lan silí ra xí'in ra, iin ña kyu ra
ndakanda ini na. Kyu'va sava ñuú ra kixqá kúndasi
so'o ra. Ra nixq'lan nda'a ra tiin ra ña ra kunda ini
ra ndí iin ña'a vaxi kana ini so'o ra jnyú iin itún lo'o va
kú ña! Ra Milio Ndakoo ra xito'ni ra mií ra nuú tatáq

jsaá tu inka ña'ñu so'o ra kíta iku! jXitín ra! jchí yu'ú
ra! Inkáni lo'o kúndaa ini ra kuq'an ndúu ra itún.
Ra Milio niyu'ví ní ra ra ndava ra chí yé'e lo'o ra
kuq'an ra tase'é ra ikú. Nixq'an iin ora, ra Milio
xa kuq'á ní nda'á itún njkana, ndiq kití saa vání
nixikósó nda'á nú ra kixqá rí xiva'a rí chiyó rí. Ra
Milio kundiéé ka ini ra ña kási, ra su kuví sákanda ra
nda'á itún ña va'a sáyu'ví ra rí. Ra kixqá ra
kúni ra nda'yu ra, ra su koó tu'un ra kée yu'ú ra.
Kuuni ra kunu ra, ra su xq'á ra kuq'an kúnuu ña
ñu'ú nduu ña tjo'o.

Ra Milio xani xini ra kuú ra ra lo'o, nduu ra itún, ra
xani xini ra kuchíñu ka kusíkií ni koo mívo ra ni ku'ún
ka ra ve'e sákua'a na. ¿Á kani xini yó iin itún ini ve'e
sákua'a na? Ra Milio va'a ka kixqá ra xáku ra, ndía
saá kuu ra ndoto ra... jRa xinu ra kuq'an ra nuú si'í
ra ndakatu'ún ra xí'in ña ña ndo'o ra!

—Va'a chi kuití xani va kúu ña —káchi si'í ra.

Na tja: Laura V. González Guerrero,
Elia del Carmen Morales García,
Ana Rosa Díaz Aguilar, María Esther Salgado
Hernández ra Gregorio Hernández Zamora,
Kana ña ichí kumí, 2007,
Tutu tóto ká'vi na ña
ká'vi na ndiq tutún, SEP.
Tu'un sá'an ña ká'vi na kujya nuú.
Ra ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra

lin ra lo'o súxan se'e na (Tu'un sándaku ini na)

Saá ndátú'un na xq'á iin ve'e na nixiyo unq se'e na ndi'i na kée na kuq'lan na sachíñu na ra sijn ra lo'o se'e na súxan ní ra chíkaq ra máña ra ndóo ra kixi ra ndi'i kiji ra xijn ra ku'un ra sachíñu ra, ra té ndikó na kixqa na kándu'ú ra kixi va ra, tuku inka kiji ká'lan ivá ra xí'in ra ku'un ra sachíñu ra, ra yó'o káchi ra saá kúá'lan ndó sá xqa yu satá ndó, tuku kíndo'o ra kixi ra saá kyu nija'a tiempo ra ni kukú'éé ra chi ni lo'o xixi ra ndi'i na yuvií íyo yachin xini na ra kú ra iin ra lo'o súxan, ra sijn ichí keé ra kuq'lan ra nixqa ra ndakandú'ú ra xq'á iin itún ká'un ra ndieé ní ká'un

ini ra ra ni kixáa ra ká'lan ra xí'in ndióxi káchi ra saá ay ndióxi, ndióxi a va'á kaví ná taxi ún iin tichikún kaxii yu ra kuná ndíka ra yu'ú ra sé'vá ra kándu'u ra iin kama ndakava iin tichikún mí ini yu'ú ra ra saá tuku ká'lan ra xí'in ndióxi, ndióxi saa kún ña maní iin lo'o kún rí ndá'vi yu, káchi ra kándu'ú ra ni lo'o kachí ini ra chi mií ra súxan ndinu'u kú ra. Ña ndátú'un na yó'o sáña'a ña mií yó ndí sachúun yó xí'in na ve'e yó ndi'i chuun ña íyo nuú na ra kuú yó tá kúu ra lo'o súxan yó'o.

Ra tiaa: Koó xini ra
Ra ndaki'in ña tu'un sá'an:
Euclides Carmen Sierra

lin ndivj ña ndáva

(Tu'un sándaku ini na)

lin ichí iin nduxí tíátan ndani'i rí iin ndivj chée ní ch'iyo
rí. lin kama ra ndañu'ú ndivj yó'o. Lo'o *tiempo* ra iin rí
pato ndakatú'un rí xí'in nduxí tíátan:

—Chée ní iin ndivj ndani'i yu ch'iyo yu ra kundani yu
yo kuénta kú ña.

Inka kiji, kixaa iin tiuún tíátan saá kachi rí saá:

—¿Yo kú na chíkaq iin ndivj chée ch'iyo yu?

Ni iin rí kundáq ini ndía chí kixi ndivj chée ña ndáva tá
iin tá iin ch'iyo. Niyá'a *tiempo*, iin xitiqan nita'ví nduxí
válí ch'iyo nduxí tíátan. Rí pato válí nita'ví rí ch'iyo
pato tíátan. Rí tiuún sa'an válí nita'ví rí ch'iyo si'í rí.

Ra ña ndivj sána ndáva xíka... ¡nita'ví iin saa chée
vando súkun!

Na tía: Laura V. González Guerrero, Elia del Carmen
Morales García, Ana Rosa Díaz Aguilar, María Esther
Salgado Hernández ra Gregorio Hernández
Zamora, Kana ña ichí kumí, 2007,
Tutu tótó ká'vi na
ña ká'vi na ndiq tutún, SEP.
Tu'un sá'an ña ká'vi na kuyá nuú.
Ra ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra

lin tí ndikósó káña ní ini rí (Tu'un sándaku ini na)

Xa íyo kuq'á ní kuíya nixiyo iin tía xí'in na ve'e ra ndia nuú ikú, ndí siji ní nixiyo na chi yachin ní ve'e na íyo ñu'ú na ña chí'i na, kití saṇa na íyo ní nuú kaka mií rí kaxá'an rí saá tu na kuq'í se'e na íyo ní nuú kusíkií na. Su iin kiji kixaa ní tí ndikósó ra xí'in rí yó'o ndíkqa iin rí siji ní káa rí ra ndieé ní káña ini rí. Ra té náa ini na kí'vi rí ini ve'e ra xátia ndi'i rí ña'a na, sáyu'ví rí tixú'ú, kuáyu ra kée rí yó'o xínu sána rí.

Saá táxi tu rí na va'í, táse'é rí nda'á chíñu ra táta xí'in ve'e yó'o, té xq'á ra ña siji va ké nuú na ra té nija'a *tiempo* kixaa kuxuxán na nuú rí chi ni taxí rí vii koo na ra nisaá ra kixaa ra chikoyo ra tatán xatu, ndúkún ra máña ña tiin ra rí ndí ni iin ña nixúchiñu, va'a ka xani xini na ndasama na ve'e na inka xíña ña va'a koo siji ini na ra su ña nána xí'in na va'í xíin na ndakoo na nuú íyo na chi nduvi ní káa xq va'a ní nixikoo na.

Ndisaá ichí ña sáchiñu táta yó'o, rí ndikósó xítoni'ni va'a rí nda'á ra naxhi xíka ra naxhi íxa ra.

lin kiji xani ini ra ndía ku'u'va sándi'i ra xq'á rí, ndandukú ra yuú ra ndaku'ú ra iin ichi ra té xq nduxiín va'a ña ra saá kíta túvi va'a ra nuú kuvi kunij va'a ña'á rí ndikósó ra ndaxikóni'i ra nuú kánuu tí

ndikóso ra kị'in ra ichị kịxqá ra íxa xá'ndịa ra sụkún
 ra chí yu'ú xín íyo yó'o, ra té ndi'i ndakoo ra ichị nuú
 yuú yó'o ra nịndi'vi ra ini ve'e. Ra iin yavị lo'o íyo ra
 xító'ni ra nuú tí ndikóso yó'o, kịxaa rí ndatiin rí ichị
 lo'o kịxqá rí ndáku'ú rí ña ndịa té ịxa mií ra táta ikán
 ra kị'in rí ichị ra kịxqá rí ikuní rí ña sụkún rí, saá iin
 kama nịxa'ndịa rí sụkún rí ra ndieé ní nịnda'yụ rí
 kịí xini rí xítia ní nị rí ña kée nuú nịtiandịa sụkún rí.
 Ndi'i kití íyo ikú nịyụ'ví rí ña nịnda'yụ yu'ú rí. Saá kuu
 ra kuq'á ní yoo ndañu'ú rí saá ví ndịta rí ndí koó ña ní
 ịxa ka rí sáta'án rí na, ndi'i na saá sịí ní ini nịxiyo na.

Ra tịaa: Koó xínị ra
Ra ndakị'in ña tụ'un sá'án:
 Raúl García Cruz

Rí ndivǎ'yú xí'in tixú'u sí'í vǎlí (Tu'un sándaku ini na)

lin kǐ tixú'u tíaatǎn kǎe rí kug'ǎn rí sataá rí ñǎ kuxi rí ra
nǐkǎ'ǎn rí xí'in se'e rí:

—Koto vǎ'a ndó kuná ndó ve'e nuú ni iin na kǐxaǎ.
Kuénda ní koo ndó xí'in rí ndivǎ'yú.

Lo'o kuití kug'ǎn sí'í rí tixú'u sí'í vǎlí yó'o rí ndivǎ'yú xǎ
kuyachin rí ve'e rí tixú'u vǎlí yó'o ra kǎni nda'á rí yé'e.

—¿Yo kú ndó? —nǐndǎtu'uún rí tixú'u vǎlí.

—Yu'u va sí'í ndó, kuná ndó yé'e —kǎchi rí ndivǎ'yú
ndǎkǐ'in rí tǎchí sí'í rí tixú'u vǎlí.

lin rí lo'o vǎ'a nuú ndǐ'i rí kú rí kúchiñu vǎ'a kǎchi rí saá:

—Sí'í ndi ra nduvi ní tǎchí ñá, ra yó'o ra ndivǎ'yú va kún.

Niyǎ'a iin kǎni lo'o, tuku ndǐkó ndivǎ'yú kǎni rí yé'e, ra
vichin vǎ'a kǐtǎ'an tǎchí rí xí'in tǎchí sí'í tixú'u vǎlí, ra
su tuku, suvi ni tixú'u lo'o yó'o nǐkándíxa ña'á rí, lo'o
kuití xuná rí yé'e ra kǎchi rí saá:

—Sáña'a xǎ'á kún nuú ndi, ra té xǐni rí ndíáá ní xǎ'á
ndivǎ'yú saá ra ndǎsi rí yé'e ra ndá'yú rí:

—¡Suví sí'í ndi kú yó'o chi ñá kán ra yaa ní xǎ'a ñá!
Ra saá kēe rí ndivǎ'yú xínu rí kuǎ'ǎn rí ndúkún rí
yuchí yaa chíkaǎ rí xǎ'a rí, ra su ñǎ xínu ní rí ndǎkava
rí ini ñtia ra kǐxǎǎ kuǎ'ǎn rí chí ka'á rá.

¡Kǐxǎǎ kána rí, tavaá ndó yu'u xíní yu sutíá yu! Saá ra
xǎ kǐxaa tìxú'u tíátǎn ra kǎchi rí saá:

—Tavaá ndi yó'o tú ná kǎ'ǎn kún kǎáxií kún ndu'u.

Rí ndivǎ'yú kēe yu'ú rí:

—Tìxú'u tíátǎn xí'in sǎ'e rí sǎkǎná rí iin yo'ó ra kǐxǎǎ
rí íxítá rí ndǐkua kuchiñu rí sǎkáǎku rí ndivǎ'yú.

—¡Tixá'vi ní ndo káchi ndivǎ'yú sǎkáǎku ndó níma yu!

Tìxú'u tíátǎn nǐkǎ'ǎn rí iin tu'un sí'í ini xí'in sǎ'e rí chi
vǎ'a ní kǐ'in kuénda rí, saá ndandikó rí ve'e
rí sí'í ní xítá'an rí nǐxiyo rí.

Na tǐaa: Laura V. González Guerrero,
Elia del Carmen Morales García,
Ana Rosa Díaz Aguilar, María Esther Salgado
Hernández ra Gregorio Hernández Zamora,
Kǎna ña ichí kumí, 2007,
Tutu tótó ká'vi nañǎ ká'vi
na ndǐa tutún, SEP. Tu'un sálán
ñǎ ká'vi na kǐyǎ nuú.

Rǎ ndǎkǐ'in ña:
Euclides Carmen Sierra

lin ra xitondosó ñá sí'í (Tu'un sándaku ini na)

lin na nítandq'á kúachi na ra sí'í ní íyo na, ra tíaa yó'o va'a ní sáchiñu ra ñá ña'á ndieé ní vii kú ñá xí'in ra. Té ndíkó ra kixqa ra ña sáchiñu ra xá íyo tu'va ñá ndátu ña'á ñá yé'e xí'in yaxín tíaquijí ko'o ra saá nda'á ra, ra saá táxi ñá xíxi ra ra xáku ñá kúsí'í ñá xí'in ra númindiaa ñá ra.

Ra yó'o xámání nuú kundani ra nixa íyo inka na tándq'á ndí ndieé ní kúu ñá xí'in ra túvi ra, iin kiji ndakutá'an ra xí'in iin táta xikuq'á ra nindakatu'ún ña'á ra ni chiñu asa ra ña va'a kotondosoó ra ñá sí'í ra á ndixa kú ña kúni ñá xíni ñá ra. Ra táta xikuq'á taxi ra ichí nuú ra saá kındoo ní ini ra kee ra kuñu'ú ra ve'e ra ña kotondosoó ra ñá sí'í ra. lin ñuú

ṉikuun s̱aví, ra ndi'i ṉa ñuu ḵix̱i ṉa ra ḵixaa ṟa
 iin ṉikana ṯiqṯiín ra ndíso ra iin ṉ̃a'la chée ísukún ndi'i
 ña iin yuvíi yatá ra kuníi ndi'i ña, ra y̱a̱a kuití
 ká'lan ṟa x̱í'in ñá ṉ̃a v̱a'la ná kuníso'lo na, ra saá
 ṉiḵa'lan ṟa x̱í'in ñá ná chindieé tá'an ñá x̱í'in ra
 kaan ṉa yav̱i ṯixin x̱ito ra ndux̱in ṉa ṉ̃a'la ṉ̃a ḵixaa x̱í'in
 ra. Ñá ña'la yó'lo x̱ani x̱iní ñá ndí ṉ̃a ḵi'vá ̱xa íí ñá, ndí
 su cẖindieé tá'an ñá x̱í'in ra ni ṉíxakúáchi ñá x̱a'á
 ña, ra ṉiy̱a'la ḵu̱a'á samána ṟa íí ñá ḵix̱aá ra kánitá'an
 ra x̱í'in ñá ra íngá ra x̱í'in ñá ndíá ḵa ḵu̱achi núu v̱alí,
 x̱a'á ña yó'lo ṉis̱aá ní ñá nána yó'lo, x̱áku ñá ra ká'lan
 ṉ̃a'á ná ḵu̱u'lan ñá ve'le chíñu ñuu x̱í'in ḵu̱achi x̱a'á
 íí ñá x̱a'ní ra iin nḏi y̱oó ṉiy̱a'la ra iin kama nḏakaya
 ṉa chíñu ra ḵee na ṉix̱a'lan na ṯiin na ra ṯi̱a yó'lo.

Ñá ña'á yó'lo nḏaḵaṯu'ún ñá ndíá mí ṉindux̱in ṉa nḏi
 ra ṉa chíñu yó'lo x̱aṯia na ṉ̃a v̱a'la ndani'í na
 x̱a'á ña kú ḵu̱achi ra. Ṉa yó'lo nḏakanda ní ini ṉa té
 nḏani'í na ḵu̱ñu tí ndikachi s̱aṉa m̱íi va ra kú rí. Saá
 ṉinḏaḵaṯu'ún ña'á na ṉichun ̱xa ra saá ṟa yó'lo ḵachi
 ra saá nḏaḵu̱iin ra ndí iin ra x̱iḵu̱a'á kú ra ṯaxi ichí
 ṉuú ra ṉ̃a v̱a'la ná kunḏa̱a ini ṟa tá ndixa ndinuni ñá
 sí'í ṟa kúṉi ñá x̱ini ñá ra, ndí ṟa yó'lo ṉix̱a̱a ṟa ḵundaa
 ini ṟa ñá yó'lo ṉikúchiñu ñá kundasi yu'ú ñá x̱a'la iin
 ña se'é íyo x̱a'á.

Ṟa ṯi̱aa: Ḵoó x̱iṉi ṟa
Ṟa nḏaki'in ña ṯu'un s̱á'an: Raúl García Cruz

Ve'e lo'o tìkóijí (Tu'un sándaku ini na)

lin ñu'ú nindoo nda'a kug'a nu'ú ní kití íyo. Nu'ú ña yó'o íyo iin tìkuxí lo'o ra koo ve'e rí. lin kiji tìkuxí lo'o yó'o va'a ka kug'an rí ve'e inka rí ndukú rí nu'ú rí ná taxi rí koo rí xí'in rí.

Xi'na nixg'an rí ve'e tìokó ra kachi rí saá:

—Tìokó lo'o, yu'u ra koo ve'e yu. ¿Á kuvi koo yu xí'in kún?

—Va'a va —kachi tìokó lo'o—, tú kúnì kún kuvi kindoo kún, su xa chína'a yu yó'o chi ndu'u tìokó xínisíí ndi kaxií ndi tìkuxí válí, niyu'ví rí ra kug'an rí iin yavi tìakuií nu'ú ñú'u tìaká ra nixg'an rí xí'in iin tìaká lo'o:

—Yu'u ra koo ve'e yu. ¿Á taxi kún koo yu xí'in kún?

—Va'a va kachi —tìaká lo'o—, tú kúnì kún kuvi kindoo kún, ra su xa chína'a yu yó'o chi ndu'u tìaká xínisíí ndi kaxií ndi tìkuxí válí.

Saá niyu'ví tìkuxí lo'o ra nda rí nda'a iin itún ra xini rí iin yavi ndikúáñu. Saá ra kuyachin rí ra kachi rí saá:

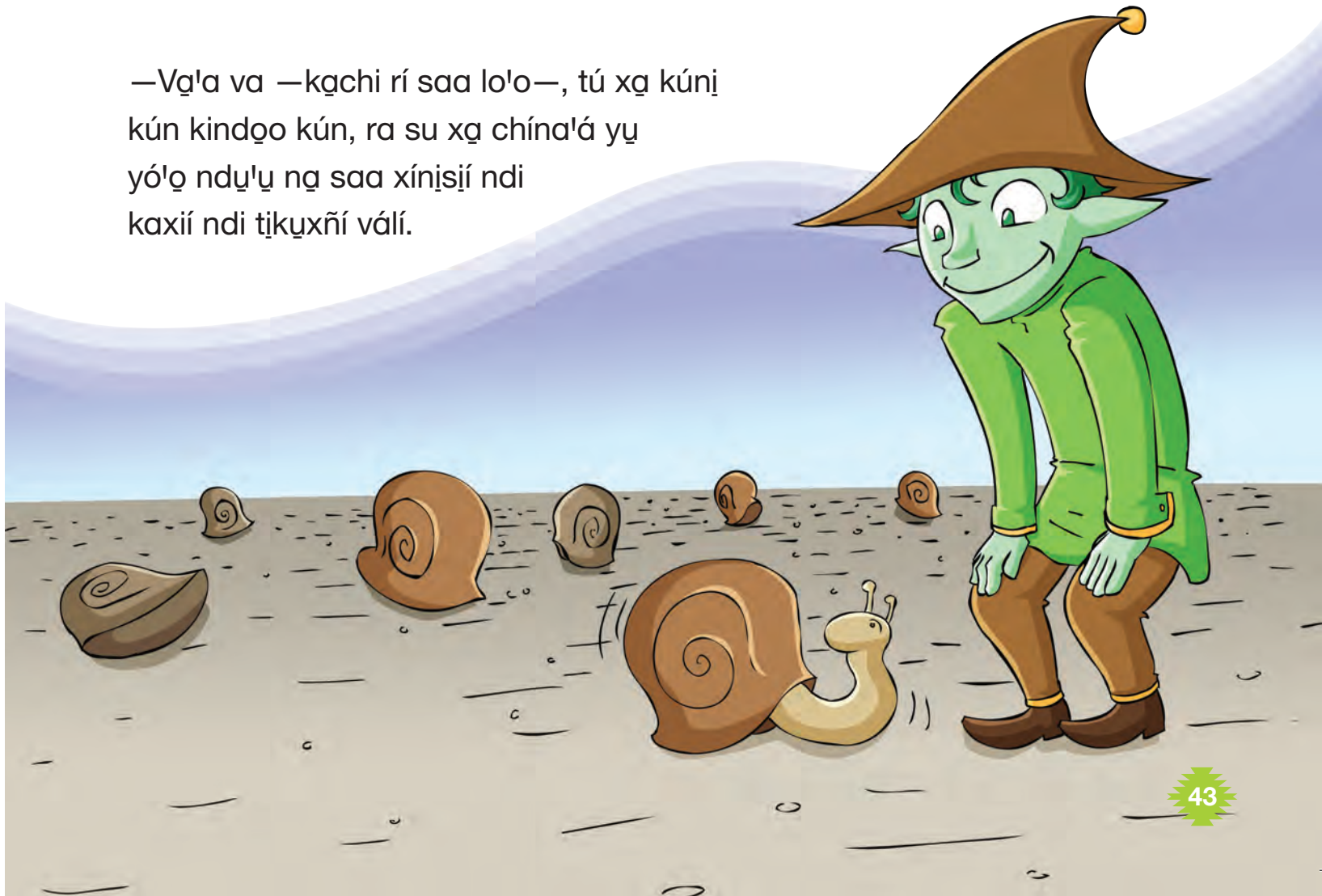
—Ndikúáñu lo'o, yu'u ra koo ve'e yu. ¿Á kuvi taxi kún koo yu xí'in kún?

—Vq'a va, tú xq kúnì kún kuvi kindoo kún, ra su xq chína'á yu yó'ò chi ndu'u nq ndikúáñu xínìsìí ndi kaxií ndi tìkuxí vólí.

Saá nìyu'ví tìkuxí lo'o ndakundieé rí ndqa rí nda'á itún saá nìxqá rí nuú íyo iin chí'yo saa ra kachi rí saá xí'in rí:

—Saa lo'o yu'u ra koo ve'e yu. ¿Á taxi kún koo yu xí'in kún?

—Vq'a va —kachi rí saa lo'o—, tú xq kúnì kún kindoo kún, ra su xq chína'á yu yó'ò ndu'u nq saa xínìsìí ndi kaxií ndi tìkuxí vólí.

Saá ña tìkuxí lo'o niyu'ví ña ra ndakava ña nda'á itún,
ra ndani'í tá'an ña xí'in iin sáki lo'o, ra kachi ña saá
mívo, yu'u ra koó ve'e yu. ¿Á taxi kún koo yu
xí'in kún?

—Ña'a —kachi sáki lo'o— íyo kuq'á ní ve'e ndíta mií
ra su ña tiku'itiga va kú ña. Xi'na su'má kún chíkaq
kún ra ná kununá xini kún chí ke'e, ra saá kú ña
va'a ku'un ve'e kún xí'in kún nuú kuni mií kún. Nani
ndia kii saá rí tìkuxí lo'o nduu rí tìkóji.

Na tiaa: Laura V. González Guerrero,
Elia del Carmen Morales García, Ana Rosa
Díaz Aguilar, María Esther Salgado Hernández ra Gregorio
Hernández Zamora, Kana ña ichí kumí, 2007,
Tutu tótó ká'vi na ña ká'vi na ndia tutún, SEP.
Tu'un sá'an ña ká'vi na ku'iyá nuú.

Ra ndaki'in ña: Euclides Carmen Sierra

En este libro encontrarás textos amenos que te llevarán hacia el conocimiento de diversas formas de cultura que hay en el mundo. Es importante reconocer que al igual que otros pueblos estudian en su lengua la cultura universal, ahora tú también lo puedes hacer, pues se presenta en lengua mixteca de Guerrero.

Ini ña ndani'í ún tu'un síi nuú tutu ña kundiaka yó'o ku'un kún kundani ún ku'á nuú ka ña íyo iníí ña yúvíí. Xíniñú'u ní ndakuni ún ndí tá íyo inka ñuu ña sákua'a na xi'in tu'un mií na ña kúu iníí yó chi vaxi ña tu'un ísávi Ñuu Kuqchi.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA

ÑA XAXA UUN

tu'un sávi • mixteco • tu'un ísávi • tu'un sávi

Libro de lecturas
Tutu tótō ka'vi yó

Leo y escribo en mi lengua
Mixteco de Guerrero

Ká'vi yu ra tíaa yu tu'un mií yu
Tu'un ísávi Ñuu Kuqchi

tu'un sávi • mixteco • tu'un ísávi • tu'un sávi • mixteco • tu'un ísávi

Mi nombre es: _____

Vivo en: _____

Mixteco de Guerrero. Módulo. MIBES 3
Libro de lecturas
se terminó de imprimir
en el mes de agosto del 2012,
en los talleres de
Impresora y Encuadernadora Progreso, S. A. de C. V.
Calz. San Lorenzo 244; 09830 México, D. F.
El tiraje consta de 1,000 ejemplares.